

Een vergeten wereld van teksten en verhalen

Recensie

Daniël De Waele, *Vergeten rijkdom. Joodse wereldliteratuur uit de klassieke oudheid* (Utrecht: Kok Boekencentrum, 2022), 352pp. ISBN 9789043538428.

Van de hand van Daniël De Waele, auteur van twee uiterst genietbare en veelgelezen werken over de nieuwtestamentische literatuur en het vroege christendom, ligt nu het boek *Vergeten rijkdom* voor. In dit boek wil De Waele zijn lezers laten kennismaken met de grote rijkdom aan joodse literatuur die ontstaan is tussen pakweg de 3de eeuw vóór en de 6de eeuw van onze jaartelling, maar de bijbelse canon niet gehaald heeft.

Het boek vangt aan met drie inleidende hoofdstukken. Allereerst geeft de auteur een historisch overzicht van Syro-Palestina vanaf de Perzische periode tot aan de 6de eeuw n.C., een periode waarin het jodendom verschillende grote omwentelingen doormaakte. Daarop volgt een kort hoofdstukje dat de technische aspecten van boekproductie en schrijverschap in de oude wereld bespreekt. Vervolgens komt de ontwikkeling van de Hebreeuwse Bijbel aan bod.

Hierna is het tijd voor het echte werk. In vijf hoofdstukken overloopt De Waele de rijkdom aan geschriften, vertellingen en vertalingen die tijdens en na de periode van de Tweede Tempel het uitzicht van de bijbelse tradities bepaalden. Een hoofdstuk getiteld ‘Vertalingen en versies van de Bijbel’ behandelt de Septuagint, de Samaritaanse Pentateuch en de Targums, teksten en tradities die – zeer onterecht! – buiten het domein van de bijbelwetenschappen zelden grote bekendheid genieten. Daarna komt de pseudepigrafische literatuur aan bod. Deze term dekt een breed scala aan para-bijbelse literatuur in diverse genres, waarvan De Waele een interessante

staalkaart presenteert. Een volgend hoofdstuk bespreekt de Dode Zeerollen, met bijzondere aandacht voor de Gemeenschapsregel en het Damascusdocument. Daarop volgt een beknopte voorstelling van de Rabbijnse literatuur, en tot slot een hoofdstuk getiteld ‘Griekstalige werken uit de diaspora’. Daarin behandelt De Waele de werken van Philo van Alexandrië en Flavius Josephus, en de fascinerende *Exagoge* van de joodse tragicus Ezekiel.

Uiteraard vertelt De Waele voor geen enkele van deze corpora het volledige verhaal. Dat zou ondoenbaar zijn in een boekwerk van iets meer dan 300 pagina’s. Wel is De Waele erin geslaagd in elk hoofdstuk een gevarieerde selectie te maken van teksten die representatief zijn voor de verschillende genres en thema’s. Het valt te hopen dat vele lezers zich geprikkeld voelen om verder op verkenning te gaan in deze fascinerende wereld van teksten en verhalen.

Vele aspecten van dit boekwerk strekken tot aanbeveling. Zo is er de ruime aandacht voor de Perzische en Parthische culturen en het zoroastrisme, niet alleen in het inleidende historische overzicht maar ook in de rest van het boek. Daarmee is duidelijk dat De Waele zijn onderwerp niet geïsoleerd beschouwt, maar juist verbanden wil leggen met de cultuurgeschiedenis en religieuze ontwikkelingen in het Middellandse Zeegebied en het Oude Nabije Oosten. Zijn verhaal wordt er alleen maar mooier om.

Hetzelfde geldt voor de nieuwtestamentische literatuur, die in dit boek niet als zodanig behandeld wordt maar er eigenlijk wel met twee voeten in thuishoort. De Waele is zich hiervan terdege bewust en legt kruisverbanden waar nodig.

Tot de sterkste passages uit het boek behoort De Waeles behandeling van de figuur van Jaël in de bijbelse en para-bijbelse tradities (pp. 197-208) – niet toevallig een onderwerp uit De Waeles dissertatie uit 2002.¹

Natuurlijk vallen er ook zaken aan te merken. Zo is dit ambitieuze boek gebaseerd op een ruime lectuur van handboeken en overzichtsartikels. Bijna onvermijdelijk brengt dit, bij de behandeling van sommige onderwerpen, een zekere oppervlakkigheid met zich mee. De lezer zal het mij vergeven dat ik even focus op een voorbeeld dat mij na aan het hart ligt. Wanneer De Waele het heeft over de drie joodse bijbelvertalers Aquila, Symmachus en Theodotion (en niet ‘Theodosion’, zoals in dit boek consequent volgehouden wordt), echoot hij kritiekloos de informatie die we lezen bij vroeg-christelijke auteurs. Bovendien lijkt De Waele in de karakterisering van de vertalingen van Symmachus en Theodotion deze twee te hebben omgewisseld, door te stellen dat Theodotion zich van het meest natuurlijke Griekse idioom bedient – in inleidingen op

de studie van de Septuagint lees je vaak net het tegenovergestelde. Wat meer is, onder specialisten rijzen steeds meer stemmen die dit traditionele beeld in vraag stellen, in die mate dat de historische contouren van met name Theodotion erg schimmig geworden zijn.

Is dit specialistisch geneuzel in de marge? Waarschijnlijk wel. Maar het illustreert eens te meer dat een ontdekkingstocht van deze al te onbekende teksten en tradities met De Waeles boek niet afgesloten kan zijn.

Wat de indeling van het boek in hoofdstukken betreft, heeft De Waele keuzes moeten maken, en het spreekt voor zich dat steeds ook andere indelingen mogelijk zijn. De Waele kiest ervoor om het traditionele onderscheid tussen ‘apocriefe’ en ‘pseudepigrafische’ literatuur te handhaven. Nochtans zijn dit concepten van veel later datum, en werd dit onderscheid in de vroegste eeuwen van onze jaartelling nog niet op deze manier gemaakt. Ook op de titel van het laatste hoofdstuk (‘Griekstalige werken uit de diaspora’) valt af te dingen: zo zou dit hoofdstuk gemakkelijk aangevuld kunnen worden met auteurs als Theodotus of Philo Epicus, wier diaspora-herkomst allesbehalve zeker is. Ter vergelijking verwijs ik de geïnteresseerde lezer graag naar het recente *Greek Genres, Jewish Authors* van Sean A. Adams, waarin het werk van joodse auteurs uit de periode van de Tweede Tempel ingedeeld wordt naar de mate waarin het zich aanpast aan Grieks-hellenistische literaire normen en patronen.²

Tot slot is het boek niet geheel vrij van zetfouten, getuige de onbedoeld komische uitschuiver dat de hemelse poortwachters donkere paarden van schaduw en dood ‘bereiden’ (p. 250).

Het moge niettemin duidelijk zijn dat deze punten van kritiek niet raken aan de essentie van wat dit boek beoogt te zijn. Het voorwoord van Peter Tomson prijst De Waele als een geboren verteller, en dat is voorwaar niet gelogen! De Waele hanteert een vlotte, vertellende stijl en weet de lezer handig van het ene onderwerp naar het andere te loodsen. Ook wanneer hij minder evidente sprongen maakt – zo is de keuze om de henoचितische literatuur te behandelen in het hoofdstuk over de Makkabeeëoorlog begrijpelijk, maar verteltechnisch niet vanzelfsprekend – zorgt De Waele ervoor dat de lezer het spoor niet bijster raakt. Bovenal biedt dit boekwerk een toegankelijke en breed opgezette kennismaking met, inderdaad, een vergeten rijkdom.

Dries De Crom
d.j.l.a.decrom@tilburguniversity.edu

Noten

¹ D. De Waele, “*Door de hand van een vrouw*”. *Onderzoek naar de hervertellingen van het verhaal over Jaël (Richteren 4 en 5) in de hellenistische periode en de Romeinse keizertijd* (Brussel: diss. Universitaire Faculteit voor Protestantse Godsdienst, 2002).

² S.A. Adams, *Greek Genres and Jewish Authors. Negotiating Literary Culture in the Greco-Roman Era* (Waco, TA: Baylor University Press, 2020).

